

УДК 159.923.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-29-33

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович –

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії педагогічних наук України,

професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9338-1882>e-mail: anatoliy230743@ukr.net**ЗОРОЧКІНА** Тетяна Сергіївна –

доктор педагогічних наук, доцент

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6321-0852>e-mail: zvezdochcina@gmail.com**ФЕНОМЕН ЛІДЕРСЬКОГО ТАЛАНТУ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Тема лідерства є однією з найбільш цікавих та динамічних як для наукового співтовариства, так і для суспільства, що починає глибше усвідомлювати визначну роль лідерства у забезпеченні сталого розвитку всіх сфер життєдіяльності людини. Поняття лідерства активно досліджується у науці починаючи з 1920-х років. За час його дослідження науковцями було розроблено більше 65 кваліфікаційних систем, кожна з яких має свої підходи до визначення лідерства. З давніх-давен мислителі та науковці відмічали, що лідерам притаманні особливі психологічні риси, що забезпечують здатність до впливу на інших. На сьогоднішній день існує безліч підходів та класифікацій, що мають на меті визначення саме тих якостей, які мають найбільше значення для лідера.

Незважаючи на теоретичну систему, в якій розглядається феномен лідерства, в ньому завжди можна виділити три базові компоненти:

– лідер – особистість з певним набором якостей та навичок, що забезпечують здатність вести за собою інших;

– послідовники – команда однодумців, що готові слідувати за лідером для досягнення цілі;

– мета – певний результат, в якому зацікавлені і лідер, і його команда, досягнення якого об'єднує всіх учасників в спільній діяльності [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення сутності і значення управлінського лідерства керівника вивчали науковці: Д. Алфімов, П. Бабочкин, С. Гармаш, Б. Головешко, К. Демчук, Л. Казанцева, Н. Мараховська, С. Нестуля, Н. Семченко, Р. Сопівник та ін. Щодо наукової діяльності академіка І.А.Зязюна можемо відмітити науковців Г. Васяновича, В. Кременя Т. Левовіцкі, та ін. У їх, як і в

багатьох інших працях, розкривається педагогічна й наукова діяльність видатного науковця-педагога міжнародного рівня, державного й громадського діяча, організатора освіти і науки.

Метою статті є дослідження природи і розвитку лідерського таланту академіка І. А. Зязюна на різних керівних посадах в освітній і науковій галузях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині термін «лідер» вживається в багатьох сферах людської діяльності – політиці, економіці, спорті та ін. У перекладі з англійської «лідер» це «керівник», «командир», «вождь», «ведучий». «Лідерство – здатність впливати як на окрему особистість, так і на групу, спрямовуючи зусилля всіх на досягнення цілей організації» стверджує Л. Столяренко [5]. Лідера можна трактувати як особистість, здатну об'єднати людей для досягнення певної мети.

Розглядаючи з відстані років многотрудний життєвий шлях академіка Зязюна Івана Андрійовича, переконуюєшся, що на всіх ділянках людської життєдіяльності, у всіх складних, непересічних ситуаціях, на які так багата доля неординарної особистості, його принципи, дії і вчинки повністю відповідали визначенню понять «лідерство» і «лідер».

На кожному етапі діяльності перед ним і очолюваним ним колективом поставали різні цілі в залежності від специфіки змісту і завдань ділянки роботи. Але загальним життєвим постулатом видатного лідера-філософа була мета зробити якнайбільше добра людям. Все життя І. А. Зязюна було підпорядковане досягненню цієї мети і це є однією із головних якостей, які свідчать про його непересічний лідерський талант. Адже роль лідера полягає в умінні згуртувати і повести людей за собою, забезпечити створення таких відносин між людьми, які сприяли б розв'язанню конкретних завдань у

досягненні спільної мети, а це можливо лише за умови, що очолювані лідером члени колективу відчують небайдуже, доброзичливе, турботливе ставлення до себе.

До сучасного лідера (справжнього) пред'являються доволі високі вимоги. Він повинен бути хорошим організатором, інноватором, виховником, дипломатом, володіти оригінальним, нестандартним, критичним мисленням. Йому притаманні такі якості як креативність, високий практичний інтелект, здатність творчо розв'язувати завдання, впевненість у собі, домінантність – уміння впливати на підлеглих, емоційна рівновага і стресостійкість. Всі ці якості в різні часи і на різних ділянках діяльності яскраво проявлялися в характері і діях І. А. Зязюна.

Цілеспрямованість, тверда воля, гострий аналітичний розум, невичерпна енергія, компетентність, готовність розумно ризикувати, брати на себе відповідальність, – прояв усіх цих рис і якостей забезпечували успіх у будь-якій справі, за яку брався І. А. Зязюн.

Одним із достоїнств, яким так блискуче володів Зязюн, є здатність викликати до себе беззастережну довіру в людей, які його оточували в очолюваних ним колективах, у службових контактах, у побуті. Сам факт довіри – це свідчення визнання його високих людських якостей, права на керівництво людьми, визнання справедливості і правильності його дій.

Ми твердо переконані, що лідерські якості були притаманні йому генетично. І це виразно проявлялося на всіх щаблях його насиченого нелегкою працею, пересипаного труднощами й перешкодами, здобутими успіхами й тріумфальними перемогами життя. Про свою запрограмованість на лідерство, на першість він говорить так: «...вибудована в моєму духовно-практичному досвіді установка на постійні перемоги, на мою конкурентну першість» [1, с. 18].

Як і належить справжньому лідеру, І. А. Зязюн володів природною харизмою і атракційністю. Якщо доля зводила його з близькою йому за духом людиною, то навіть за короткий період спілкування він справляв відчутне позитивне враження, яке залишалося на все життя.

Імідж людини набуває харизматичності тоді, коли в ньому яскраво проявляються його складні глибинні характеристики. Харизматична особистість, зазвичай, викликає сильні ірраціональні переживання у людей. На свідомому рівні вони проявляються як повага, приплив енергії, захоплення, пристрасна прихильність [4].

Харизматичні лідери підвищують рівень самосвідомості людей, відкривають перед ними нові можливості, так, що співробітники починають жертвувати особистими інтересами заради інтересів організації; створюють атмосферу змін та ідеалізовану картину майбутнього; мають здібності доносити складні ідеї і так чітко формулювати цілі; надихають послідовників своєю захопленістю; домагаються довіри послідовників. Люди поважають харизматичного лідера і захоплюються ним за його досвід, знання, особистісні якості, а не за звання та посаду.

Харизма, обумовлює особливість та неповторність особистості лідера [6]. Вважається, що роль лідера набуває вирішального значення при зіткненні групи з перешкодою, загрозою або складною критичною ситуацією, яка вимагає спільних, добре скоординованих між собою дій. Успішність виходу групи з подібної ситуації та виконання поставленого завдання багато в чому визначається організаторськими здібностями лідера. Йому необхідно вміти організувати групу; забезпечити розуміння її членами того, які кроки слід зробити для досягнення мети; мотивувати послідовників на рішення поставлених задач; контролювати результати спільної діяльності та ін. Лідерський ресурс доповнює формальні владні повноваження керівника та підвищує успішність реалізації ним управлінських функцій.

Лідерські якості являють собою особистісні якості, які забезпечують ефективне лідерство – індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [3].

Повною мірою проявився лідерський, організаторський талант І. А. Зязюна на посаді ректора. Приймавши в 1975 році запущений і відсталий у всіх сферах діяльності провінційний педагогічний інститут, переборюючи своєю наполегливістю і цілеспрямованістю впертий нафталинний спротив традиційно консервативно налаштованого науково-педагогічного і студентського колективів, талановитий організатор за короткий часовий період вивів заклад на передові позиції у навчальній, науковій, культурно-естетичній і господарській сферах [1].

Слід відмітити значний внесок Івана Андрійовича Зязюна у привернення громадської уваги до педагогічних надбань видатних педагогів-практиків А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. Обидва корифеї педагогічної справи свого часу навчалися у Полтавському педагогічному

інституті, який він п'ятнадцять років очолював.

Певний період він очолював Міжнародну асоціацію Макаренка на посаді її Президента.

Міжособистісні якості поширюються на відносини всередині своєї групи і відносини із зовнішнім середовищем, тобто поза групою. Якості лідера при спілкуванні всередині групи можна поділити на моральні й професійні. До моральних відносять здатність до співчуття і сенситивність. Справді, лідерів властиве розуміння почуттів членів групи, він уміє поставити себе на місце іншої людини і прожити її почуття. Професійні якості лідера передбачають розвиненість у нього контактності, дисциплінованості, здатності брати відповідальність на себе, вміння управляти, перекладаючи певні повноваження на підлеглих. Лідер охоче ділиться знаннями, радить, сприяє фаховому й особистісному зростанню членів групи. Будь-який потенційний лідер має організувати і підтримувати роботу колективу, бути готовим спонукати людей до дисципліни.

До характеристик, пов'язаних з відносинами поза групою, відносять здатність до співпраці і керівництва групою. Ідеальному лідеру властиві вміння підтримувати розмову, такт, можливість спілкування на будь-якому рівні. Також йому важливо використовувати свою владу на користь суспільства [2].

Як і належить справжньому лідеру, тобто особистості, яка користується найбільшим авторитетом у колективі, Іван Андрійович на початку своєї ректорської діяльності відчув необхідність підвищення свого науково-кваліфікаційного рівня і наполегливою працею через два роки ректорства захистив докторську дисертацію, а ще через декілька років йому було присвоєно професорське звання по кафедрі філософії.

Пред'являючи високі вимоги до підпорядкованих йому працівників, І. А. Зязюн і до себе ставив доволі жорсткі вимоги. Інноваційний склад мислення, уміння інноваційно дивитися на світ і, головне, бажання й уміння інноваційно діяти, доволі швидко дали свої позитивні результати. Із посереднього провінційного ЗВО педагогічного профілю імідж Полтавського педагогічного інституту вийшов на передові рубежі нашої країни.

Як сформованого й визнаного лідера, організатора освітньої справи всеукраїнського масштабу І. А. Зязюна було висунуто на посаду Міністра народної освіти України. І знову ж таки чітко спрацювала лідерська інтуїція й лідерські якості Зязюна. Ось як сформулював свою позицію новопризначений Міністр: «Нічого не змінювати, особливо коли йшлося про живих людей. Пізнати їхні

спроможності, їхні пристрасті і використати в інтересах справи, підкреслюючи завжди особистий внесок кожного у зроблене – мовчи не найголовніша якість для згуртування навколо себе людей різних уподобань, характерів, світоглядних переконань. І звичайно ж, різними засобами переконати їх, що у різних життєвих ситуаціях вони матимуть у моєї особі захисника їхніх інтересів» [1, с. 243].

Життєва стійкість, залізна витримка, тверда переконаність у своїй правоті, вроджена шляхетність і висока внутрішня культура допомогли гідно вистояти у цьому вируванні. Це ще раз підкреслює неабиякі лідерські якості, здібності і здатності високопорядної, мужньої і мудрої людини.

З усією повнотою і яскравістю проявився організаторський, лідерський талант Зязюна І. А. під час заснування Інституту педагогіки і психології професійної освіти у новоствореній Академії педагогічних наук України, де його було призначено директором-організатором. Інститут створювався практично на пустому місці – не було ні приміщень, ні будь-якої матеріально-технічної бази та ще й «доброзичливці» на кожному кроці створювали різні перепони. І лише набутий у минулі роки високий авторитет, наполегливість і заповзятливість дозволили новопризначеному директору створити справжній науково-дослідний інститут, який і донині здійснює велику й благородну справу – досліджує і розробляє теорію, методологію й методику важливих проблем педагогічної освіти і освіти дорослих. Про ці свої лідерсько-людські якості Іван Андрійович сказав так: «Щось у мені було закладене природою, що кликало невгамовність внутрішньої потреби до рішучої дії зробити для когось добротворне й величне, підняти когось до вершини людськості» [1, с. 278]. Як справжній філософ-любомудр, блискучий теоретик і практик педагогічної справи, Іван Андрійович тонко й чутливо уловлював виклики часу і суголосно реагував на них. Будучи сам високопрофесійним, неординарним педагогічним майстром, розуміючи важливість і необхідність педагогізації збуреного українського суспільства, він багато й плідно працював над проблемою педагогічної майстерності як у царині теорії, так і в реалізації теоретичних положень у практичній діяльності. За його ініціативою, підтримкою і безпосередньою участю в Україні створена низка центрів і лабораторій з педагогічної майстерності.

Справедливо стверджується, що якщо людина від природи талановита, то вона талановита в усьому. Куди б не закинула доля Івана Андрійовича Зязюна – в сільський клуб

завідувачем, прохідником шахтного штреку, працівником театру, викладачем закладу вищої освіти, ректором, міністром, директором науково-дослідного інституту – скрізь він був лідером, скрізь у нього на першому плані завжди була Людина. Йому як філософу-кордоцентристу іманентно були властиві генетично закладені лідерські якості і амбіції, риси людинолюбства, гуманітарно-екзистенційного світосприйняття, презумпції порядності у ставленні до людини. Цим духом пройняті й усі його твори. Він є глибоким прихильником, теоретиком і практиком педагогіки людяності, педагогіки добра. Свідченням високої оцінки людських, науково-професійних і лідерських якостей І. А. Зязюна є визнання його Людиною року (1998) і відзначення Золотою медаллю Американським біографічним інститутом.

Життя і діяльність, видатні лідерські якості і їх реалізація у практиці видатного вченого, педагога, філософа, організатора освіти і науки – неперехідна цінність і взірць для наслідування нинішніми і майбутніми поколіннями працівників і особливо, керівників гуманітарної сфери діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вроджені організаторські здібності, виховний вплив батьків, сільське соціальне оточення сприяли розвитку лідерського таланту академіка І. А. Зязюна. Інтелектуальний рівень, критичне, дисидентне мислення, харизма і атракційність науковця дали можливість повною мірою реалізувати лідерські якості у царині управлінської діяльності у сфері освіти і науки.

У подальшому доцільно детально дослідити прояви лідерських здібностей академіка І. А. Зязюна на посадах ректора Полтавського педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка, Міністра народної освіти України, директора інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України з метою узагальнення і впровадження кращого досвіду менеджменту в освіті і науці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. метод. посіб. К. : МАУП. 312.
2. Карманенко В. В. (2019). Педагогічні умови формування лідерських якостей у студентів економічних університетів. Дис. канд. пед. наук. 13.00.07. Умань. 274.
3. Кокун О. М. (2012). Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера. Вісник Національного університету оборони України. Вип. 4 (29). 170–174.
4. Пророк М. В. (2015). Лідерські якості як важливий фактор успішності професійної діяльності фахівців соціономічних професій. Психологічний часопис. № 1 (1). 79–85.

5. Столяренко Л. Д. (2007). Психологія управління: учебное пособие / Л. Д. Столяренко. Изд.4-е. Ростов н/Д: Феникс. 507.

6. Теорія і практика формування лідера: навчальний посібник / О. Г. Романовський, Т. В. Гура, А. Є. Книш, В. В. Бондаренко. Проект Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» (ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging). Харків. 2017. 100.

REFERENCES

1. Zyazyun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realiyi: nauk.-metod* [Pedagogy of good: ideals and realities]. Kiev.
2. Karmanenko, V. V. (2019). *Pedahohichni umovy formuvannya liders'kykh yakostey u studentiv ekonomichnykh universytetiv*. [Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities in students of economic universities]. Uman'.
3. Kokun, O. M. (2012). *Psykholohichna struktura liders'kykh yakostey maybutn'oho ofitsera*. [Psychological structure of leadership qualities of a future officer].
4. Prorok, M. V. (2015). *Liders'ki yakosti yak vazhlyvyi faktor uspishnosti profesynoyi diyal'nosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesiy*. [Leadership qualities as an important factor in the success of professional activity of specialists in socionomic professions].
5. Stolyarenko, L. D. (2007). *Psikhologiya upravleniya: uchebnoye posobiye*. [Psychology of management]. Rostov n/D.
6. *Teoriya i praktyka formuvannya lidera*. (2017). [Theory and practice of leadership formation]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Наукові інтереси: дослідження природи і розвитку лідерського таланту академіка І. А. Зязюна.

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна – доктор педагогічних наук, доцент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: дослідження природи і розвитку лідерського таланту академіка І. А. Зязюна.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUZMINSKYI Anatoliy Ivanovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Professor of the Department of Pedagogy and Management of Education, O. Dovzhenko Glukhiv National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: study of the nature

and development of leadership talent of Academician I. A. Zyazyun.

ZOROSHKINA Tetiana Sergiivna – doctor of pedagogical sciences, Associate Professor of Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy.

Circle of scientific interests: study of the nature and development of leadership talent of Academician I. A. Zyazyun.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021 р.

УДК 378.147:331.45-051]:378.016:1

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-33-38

ЛЕВЧЕНКО Інна Миколаївна –

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики професійної підготовки «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-8755>

e-mail: inna.lewchenko2000@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема формування педагогічної свідомості майбутніх фахівців професійної освіти досить актуальна у наш час. Не викликає сумніву і той факт, що саме вища школа має створити такі умови навчання майбутніх фахівців професійної освіти, які б забезпечили можливість для формування та становлення їх педагогічної свідомості.

Психолого-педагогічний аналіз багатьох досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з питання формування педагогічної свідомості у майбутніх фахівців доводить, що до нашого часу єдності у підходах щодо визначення самого поняття «педагогічна свідомість» не існує.

Але думка вчених збігається у тому, що цілеспрямоване формування, становлення та розвиток педагогічної свідомості необхідно починати на вузівському етапі професіоналізації майбутніх фахівців, бо саме сенситивний період (від 17 до 25 років) є періодом перебудови свідомості, розумової сфери майбутніх фахівців, вивчення ними своєї індивідуальності, формування системи особистісних та професійних цінностей, а також образу «Я».

Необхідність знайти шляхи та методи вирішення проблеми формування педагогічної свідомості майбутніх фахівців професії обумовило перспективи подальших наукових розробок з даної проблеми – розробка технології підготовки майбутніх фахівців на основі впровадження педагогічних технологій, які сприятимуть формуванню, становленню та розвитку педагогічної свідомості.

Проте завдання полягає не тільки в тому, щоб студенти оволоділи певною сумою знань, що необхідні для роботи за вибраним фахом,

але й усвідомили шляхи подальшого розвитку своєї професійної діяльності і змінили згодом активно і ефективно впливати на цей процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень показав, що проблема формування педагогічної свідомості майбутніх фахівців професійної освіти вітчизняними науковцями була розкрита не в повній мірі. Зокрема, питанням професійної свідомості присвятили свої розвідки Л. Мітіна, Д. Ронзин, Н. Гуслікова та ін.

Проблемою педагогічної свідомості майбутніх викладачів займалися Н. Ільченко, Р. Бобовський та Н. Сідаш. Зокрема, Н. Сідаш розглядає формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів, а Р. Бобовський розкриває педагогічну свідомість майбутнього вчителя математики як структурований феномен.

Проблеми педагогічної свідомості сучасних фахівців та її зміни у зв'язку з проблемою удосконалення педагогічної підготовки майбутніх фахівців досліджували О. Абдуліна, В. Адольф, В. Журавльов, І. Огородніков, В. Сластьонін та інші. Але, як бачимо, проблема формування педагогічної свідомості у майбутніх фахівців професійної освіти в освітньому процесі у закладі вищої освіти досліджена не була.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні формування педагогічної свідомості у майбутніх фахівців професійної освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи у психолого-педагогічній підсистемі освітньої підготовки концептуальну модель, яка описує процес формування нового досвіду майбутнього